

Ekofyziologie vodních a mokřadních rostlin (reakce rostliny na vnější podmínky)

Adaptační faktory:

Množství a spektrální složení světla

Nabídka CO₂

Nabídka biogenních a stopových prvků

Teplota vody

Hypoxie až anoxie sedimentu

Pohyb vodních mas

Světelné podmínky pro rostliny

- Na vodní hladinu v létě dopadá až $1000 \text{ W}\cdot\text{m}^{-2}$
- Průměrně za letní den dopadne $6 \text{ kWh}\cdot\text{m}^{-2}$
- Na vypaření 1 litru vody se spotřebuje $0,7 \text{ kWh}$
- V našich podmínkách vyroste za rok (sušina. m^{-2}):
  - $0,5 \text{ kg}$ submerzních (ponořených) rostlin
  - $1\text{-}2 \text{ kg}$ emerzních (vzpřímených nad vodou) rostlin
- Spotřeba sluneční energie fotosyntézou na růst rostlin cca 1%
- Kvalita světla se směrem ke dnu mění vlivem selektivní absorpce jednotlivých složek slunečního spektra

HODNOTY EXTINKCE A PROPUSTNOSTI ČISTÉ VODY

Sluneční záření – tři radiální složky

- ultrafialové záření (300-380 nm) cca 1-5 %
- fotosynteticky aktivní záření (PhAR) (380-770 nm) cca 47 %
- infračervené záření (770-3000 nm) cca 48 %

Barva	Vlnová délka v nm	Extinkční koeficient	Absorbované světlo v % . m ⁻¹
-	800	1,87	84,6
červená	720	1,05	65,0
oranžová	613	0,25	22,2
žlutá	565	0,043	4,2
zelená	504	0,010	0,9
modrá	473	0,005	0,46
fialová	408	0,010	0,9
-	365	0,036	3,6

Extinkční koeficient se skládá z koeficientu absorpce a koeficientu rozptylu

EXTINKCE - zadržovaný podíl světla

TRANSMISE (propustnost) – podíl pronikajícího světla

Světelné podmínky pro rostliny

- Měření množství sluneční energie pomocí ponorných čidel:
  - - pyranometrická (rozdíl teplot mezi černým a bílým tělískem)
  - - fotovoltaická (napětí křemíkového článku)
- Vyjádření sluneční energie v energetických hodnotách:
  - Watt ($\text{J}\cdot\text{s}^{-1}$), Einstein (mol fotonů), Lux (svítivost – není dostatečně definováno)
- Pro srovnání lze použít tyto přibližné převody:
  - 100 W fotosynteticky aktivního záření je 400 μE
  - 1 lux odpovídá přibližně 0,003-0,004 $\text{W}\cdot\text{m}^{-2}$

Světelné podmínky pro rostliny

- Kompenzační bod fotosyntézy – fotosyntéza a dýchání je v rovnováze
- Výdej O_2 fotosyntézou u ponořených rostlin převládne nad dýcháním při světelné intenzitě okolo 1 W.m^{-2} (u suchozemských rostlin 2,5 až 20 W.m^{-2})
- Světelná intenzita nad cca 100 W.m^{-2} už nevyvolá zvýšení fotosyntézy u stínomilných rostlin
- Rychlost fotosyntézy u ponořených rostlin je obvykle 5-10x nižší než u terestrických rostlin
- Sinice rodu *Microcystis* je schopna žít v rozmezí světelného toku 1-100 klx, limitace světlem nastává nad 50 klx, optimální podmínky pro fotosyntézu 6-20 klx.

VLIV SVĚTLA A TEPLOTY

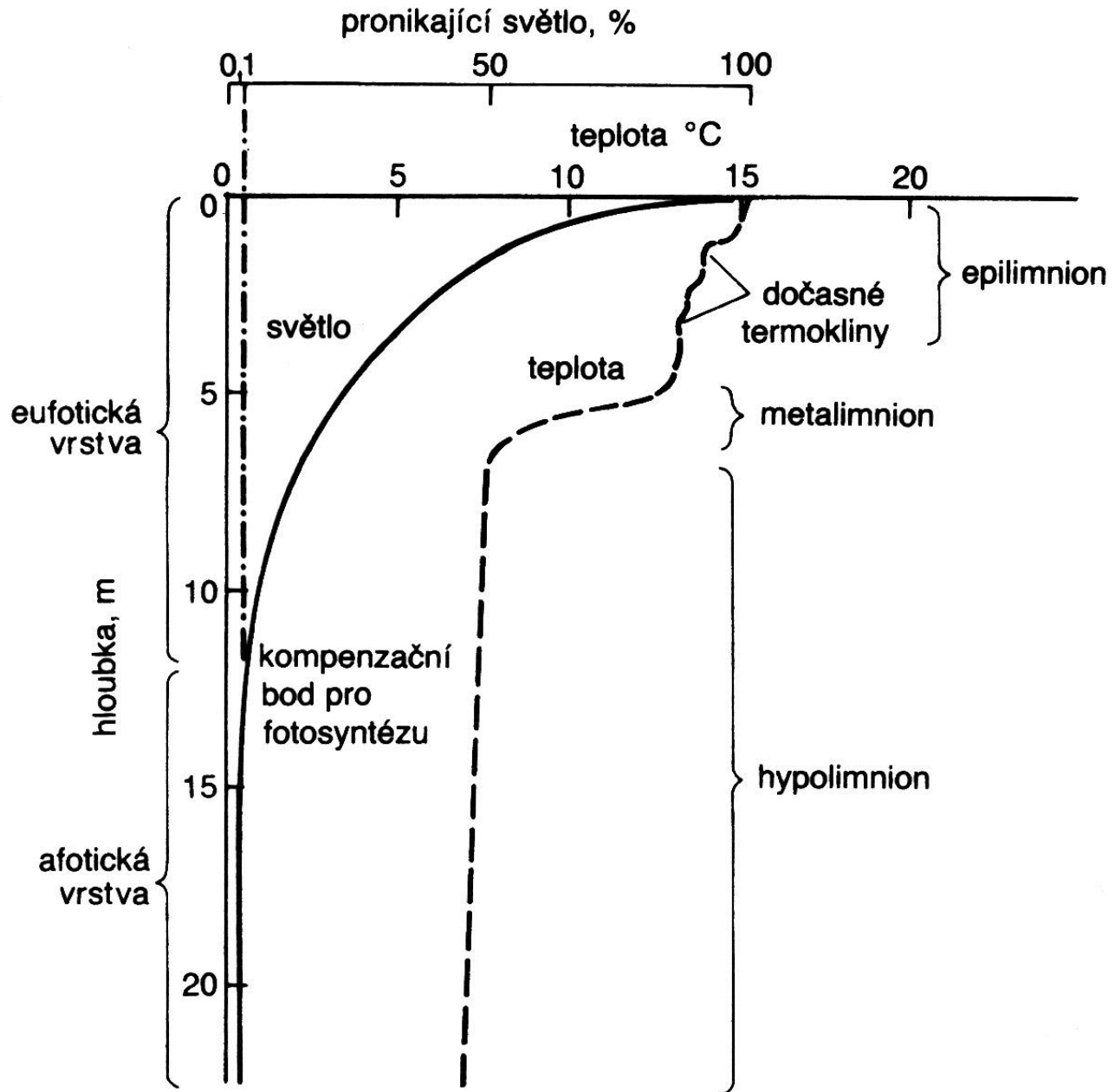
- se stoupajícím množstvím světla roste i fotosyntéza až do světelného optima
- všeobecně se stoupající teplotou se hladina světelného optima zvyšuje a naopak
- uplatňuje se rovněž kvalitativní složení primárních producentů a selektivní absorpce světla
- v hloubce kam proniká cca 1% PhAR ve srovnání s hladinou se hodnoty fotosyntézy a respirace vyrovnávají
- fytoplanktonní společenstvo má velmi vysokou přizpůsobivost k různým teplotám vody

VLIV SVĚTLA A TEPLoty

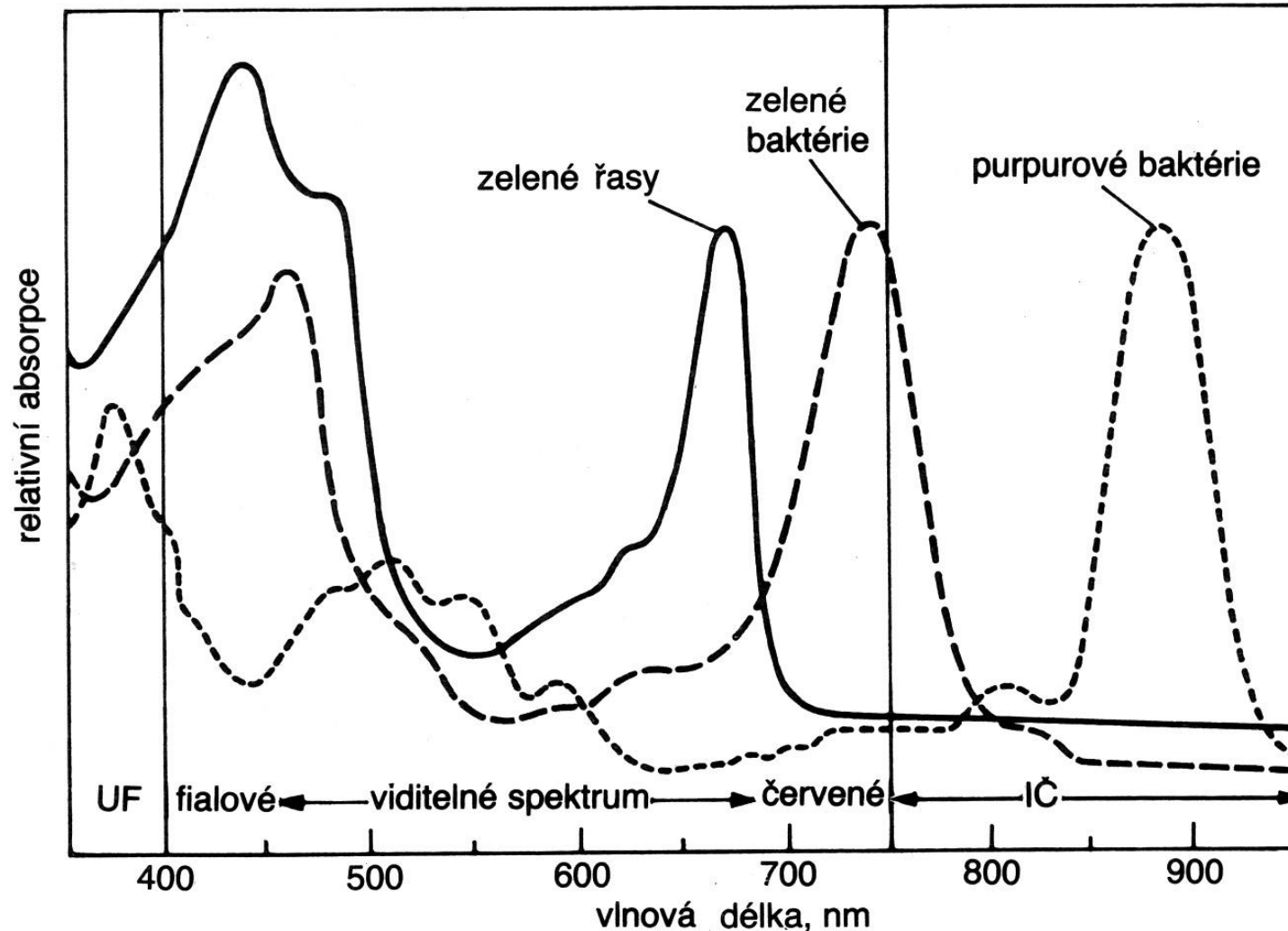

- základní fotosyntetický pigment je **chlorofyl a**
- vztah mezi produkcí a biomasou řas, ani vztah mezi produkcí a chlorofylem nejsou stálé
- povrchový fytoplankton má menší obsah chlorofylu oproti „zastíněnému“ fytoplanktonu v hloubce
- maximální koncentrace chlorofylu ve vodě tvoří pouze 1/5 množství chlorofylu suchozemské vegetace
- kombinace světelného klimatu a teploty ve vodních ekosystémech se projevuje v sezónnosti primární produkce

Vztah teplotní a světelné stratifikace vodní nádrže v období letní stagnace.

Selektivní absorpce světla různými skupinami primárních producentů. Uvedené příklady ukazují, že sluneční energie může být v závislosti na typu fotosyntetizujících organismů využita v širokém spektrálním rozsahu

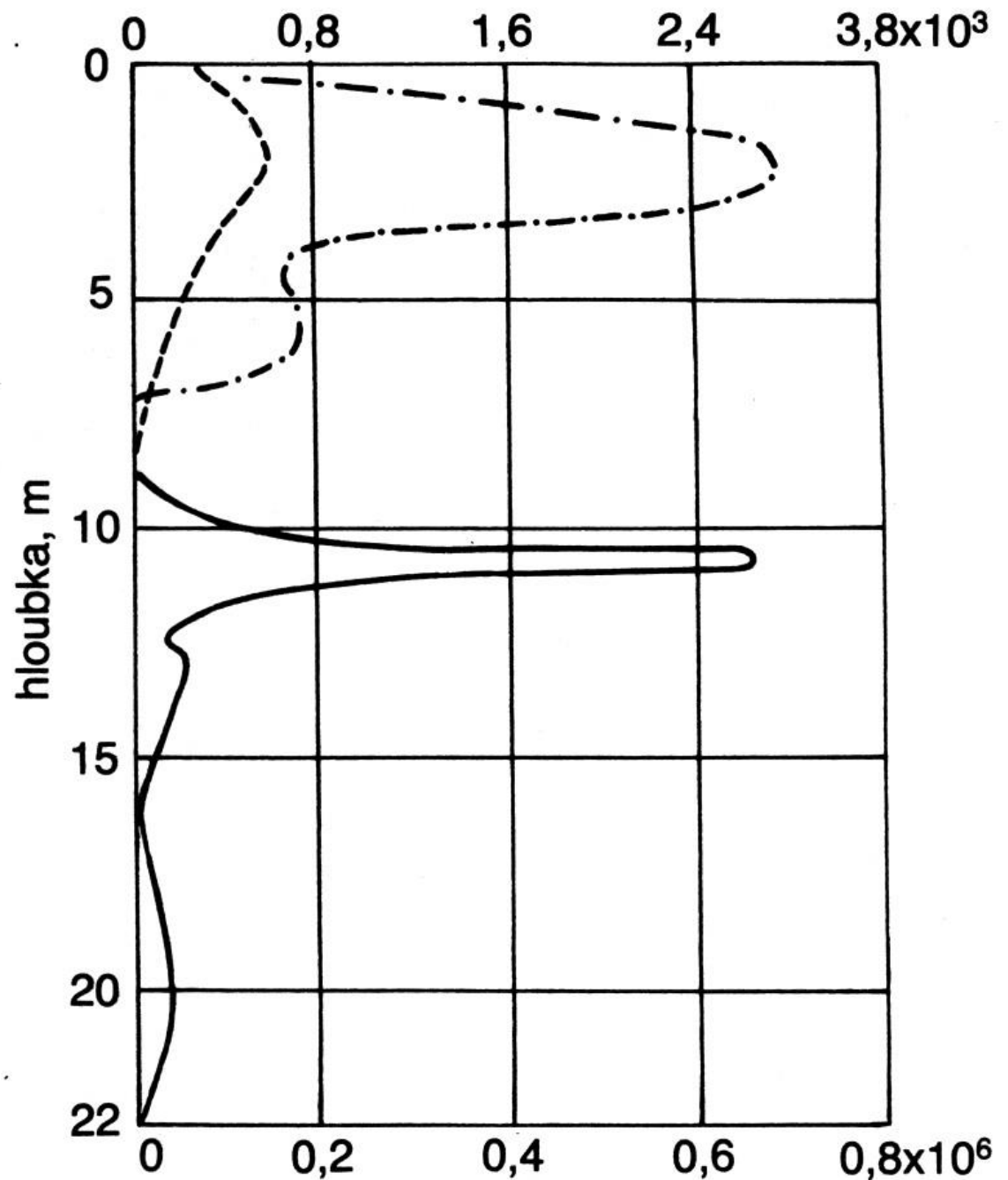

Vertikální distribuce
vybraných příslušníků
fytoplanktonu (počet
jedinců v 1 ml vody)
ilustruje rozdílné
světelné nároky
různých skupin
autotrofních
organizmů.

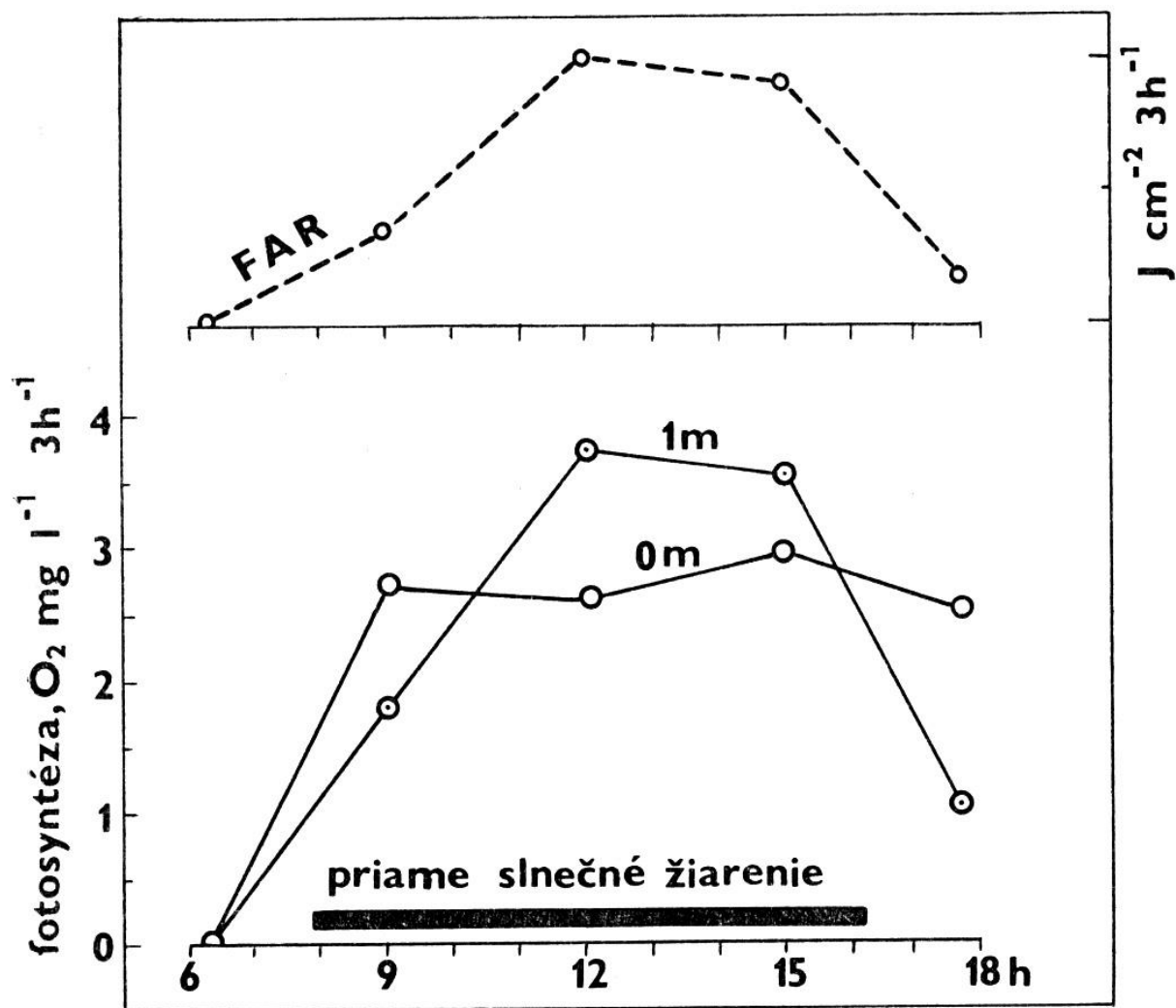
Rozsivky
(přerušovaná čára)

Oscillatoria
(plná čára)

Microcystis
(čerchovaná čára)

Změny tříhodinových přírůstků fotosyntetického kyslíku v kultuře řas rodů *Scenedesmus* a *Chlorella* exponované u hladiny a v hloubce 1 m Slapské nádrže v průběhu letního dne.

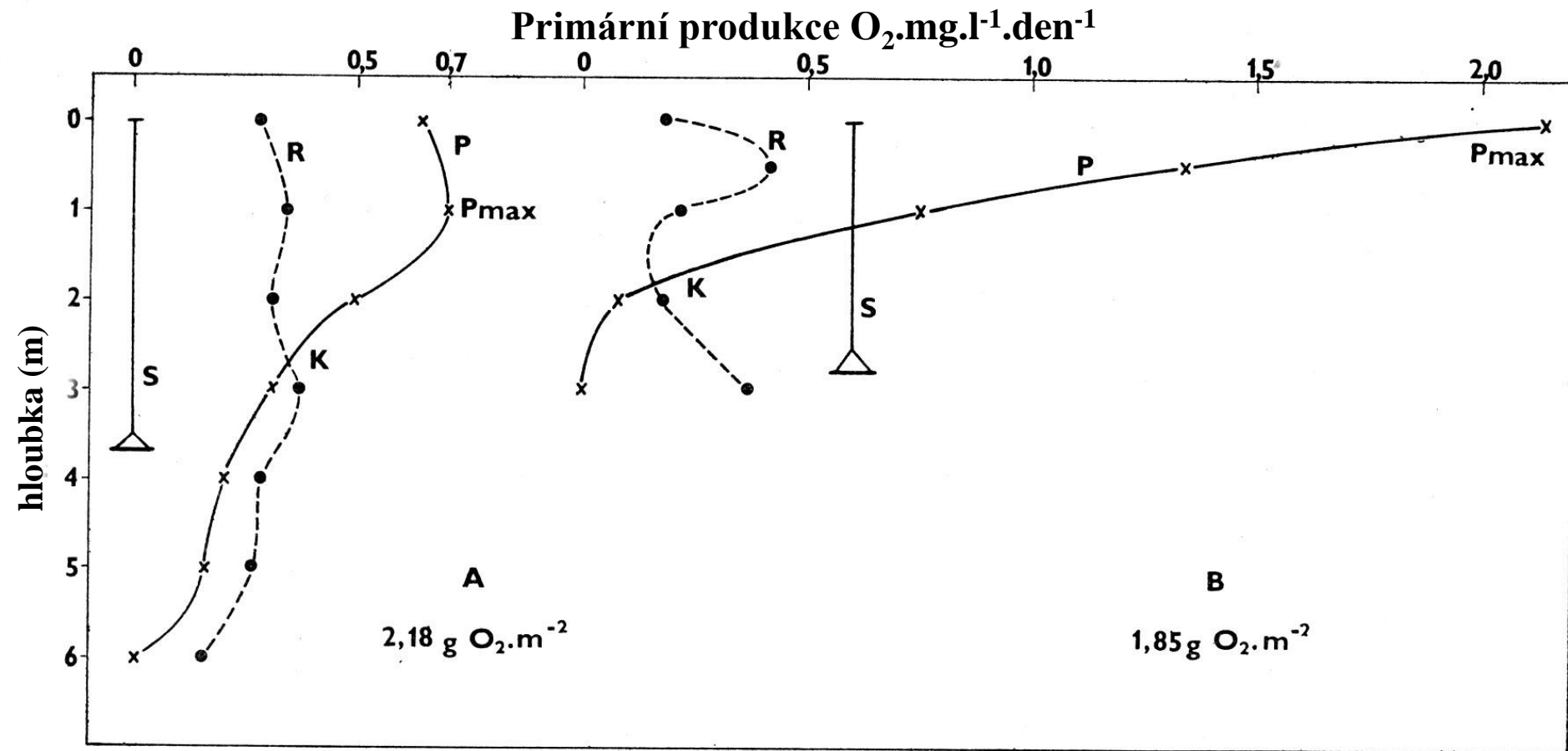

Dva příklady vertikální zonace primární produkce (P) a respirace (R) planktonu v letní den.

A – Klíčava jako vodárenská nádrž bez vodních květů s nízkou koncentrací živin

B – Slapy jako nádrž s vodními květy a vyšší koncentrací živin

S – průhlednost Secchiho deskou, K – kompenzační bod fotosyntézy

Ekofyziologické adaptace ponořených vodních rostlin

- V nehybné vodě je velmi pomalá difuze rozpuštěných látek (asi o 4 řády pomalejší než ve vzduchu)
- Koncentrace rozpuštěných plynů (kyslík, oxid uhličitý) ve vodě je obecně jiná než ve vzduchu, navíc závislá na teplotě a pH
- Ve vodě je naopak rozpuštěno velké množství minerálních a organických látek
- Životní procesy vodních organismů mohou rychle a zásadně měnit chemismus vody a tím zpětně ovlivňovat druhovou diverzitu
- Při kolísání vodní hladiny procházejí během sezóny často různými ekologickými formami
- Čím mají vodní rostliny větší kontakt s atmosférou, tím nesou méně adaptačních znaků k vodnímu prostředí

Ekofyziologické adaptace ponořených vodních rostlin

- U řady ponořených rostlin je nápadná heterofylie (lakušníky, rdesty)
- Ponořené rostliny mají až na výjimky malý podíl kořenů (10 až 30% z celkové biomasy), některé druhy jsou bezkořenné (bublinatky, růžkatce)
- Výrazná redukce mechanických pletiv a cévních svazků, zejména xylému, ten může i úplně chybět
- Listy mají tenkou epidermis s chloroplasty (u řady druhů tvoří list pouze 2-3 vrstvy buněk) zpravidla bez průduchů
- Ve všech orgánech se vyskytují různě velké vzdušné kanálky spojující celou rostlinu
- Většina ponořených rostlin, včetně striktně ponořených se vrací do vzdušného prostředí při kvetení
- Druhy kvetoucí pod vodou (růžkatec, řečanka, šejdračka aj.) mají redukované až bezobalné květy

Ekofyziologické adaptace ponořených vodních rostlin

- Přenos pylu obstarávají buď vodní živočichové (hydrozoogamie) nebo samotná voda (hydrogamie)
- Řada ponořených rostlin vytváří přezimovací pupeny (turiony), což jsou pozměněné vzrostlé vrcholy se zkrácenými, ztlustlými a nahloučenými listy obsahující chlorofyl
- Vznikají na konci léta a na podzim jako reakce na pokles délky dne a teploty
- Jsou mrazuvzdorné, jejich úkolem je klesnout ke dnu do teplejší vody přezimovat (zastínění, anaerobní podmínky)
- Turiony některých rostlin (především kořenujících) klíčí na jaře u dna i v anaerobních podmínkách
- Turiony především bezkořenných druhů na jaře vyplouvají k hladině a klíčí jen v aerobních podmínkách
- Ekologickým signálem pro zahájení klíčení všech turionů je prodlužování dne při vyšší teplotě vody

Příjem minerálních živin

Schopnost přijímat minerální živiny ponořenými prýty přímo z vody, přesto že obsah dostupných živin je v substrátu o 1-3 řády vyšší než ve vodě

Ponořené rostliny rostou 2-7x rychleji pokud kořenují v substrátu bohatém na živiny

Většina ponořených kořenujících druhů přijímá více než 50% živin Dusíku (N), fosforu (P), železa (Fe) a manganu (Mn) ze substrátu kořeny

Draslíku (K^+), vápníku (Ca^{2+}), hořčíku (Mg^{2+}) sodíku (Na^+) chloru (Cl^-) a síranů (SO_4^{2-}) prýty z vody

Ponořené druhy rostlin potencionálně obojživelné a rostliny ze skupiny isoetidů (šídlatka, pobřežnice, lobelka) přijímají téměř veškerý N a P kořeny

Příjem minerálních živin

- Některé ponořené rostliny mají výraznou vazbu na příjem určité formy dusíku (NH_4^+ , NO_3^-)
- Druhy vyskytující se v kyselých nebo rašelinných vodách (převažuje NH_4^+) výrazně preferují příjem NH_4^+
- Druhy z měkkých oligotrofních vod (převažuje NO_3^-) výrazně preferují příjem NO_3^-
- Vazba některých druhů ponořených rostlin ke své formě dusíku je tak silná, že je možno ji využít i k bioindikaci typu dusíku ve vodách
- Příjem draslíku se výrazně liší v závislosti na schopnosti rostlin využívat k fotosyntéze nejen CO_2 ale i HCO_3^-
- Druhy využívající jen CO_2 přijímají K^+ ve dne i v noci přibližně stejnou rychlostí, druhy využívající i HCO_3^- přijímají K^+ intenzivně přes den a v noci naopak K^+ uvolňují do vody

Příjem minerálních živin

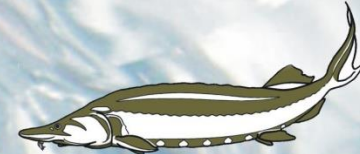

Relativní podíl příjmu dusíku z NH_4^+ a NO_3^- vodními rostlinami z roztoku $50 \mu\text{M NH}_4\text{NO}_3$ v % z příjmu celkového dusíku.

Uveden je průměr pro listy a kořeny.

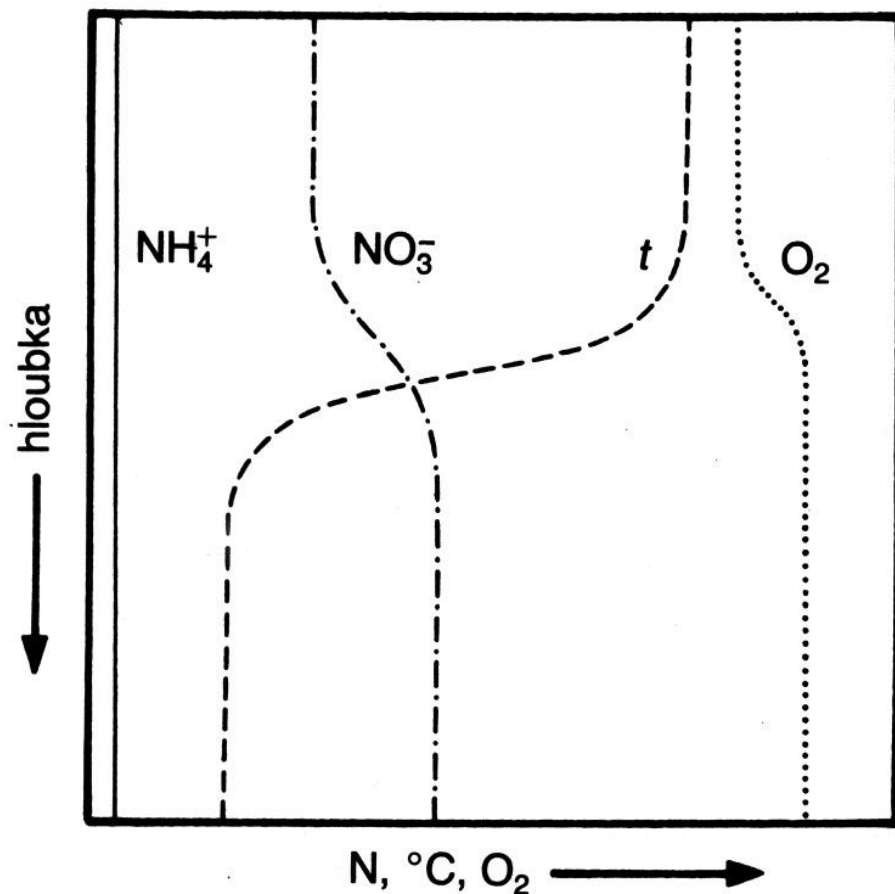
Druh	NO_3^-	NH_4^+
<i>Sphagnum flexuosum</i> (rašeliník zakřivený)	0	100
<i>Juncus bulbosus</i> (sítina cibulkatá)	10	90
<i>Drepanocladus fluitans</i> (srpnatka vzplývavá–vodní mech)	14	86
<i>Agrostis canina</i> (psineček psí)	15	85
<i>Aldrovanda vesiculosa</i> (aldrovandka měchýřkatá)	17	83
<i>Lobelia dortmanna</i> (lobelka vodní)	64	36
<i>Echinodorus ranunculoides</i> (šípatkovec pryskyřníkovitý)	66	34
<i>Luronium natans</i> (žabníček vzplývavý)	72	28
<i>Littorella uniforma</i> (pobřežnice jednokvětá)	74	26

Příjem minerálních živin

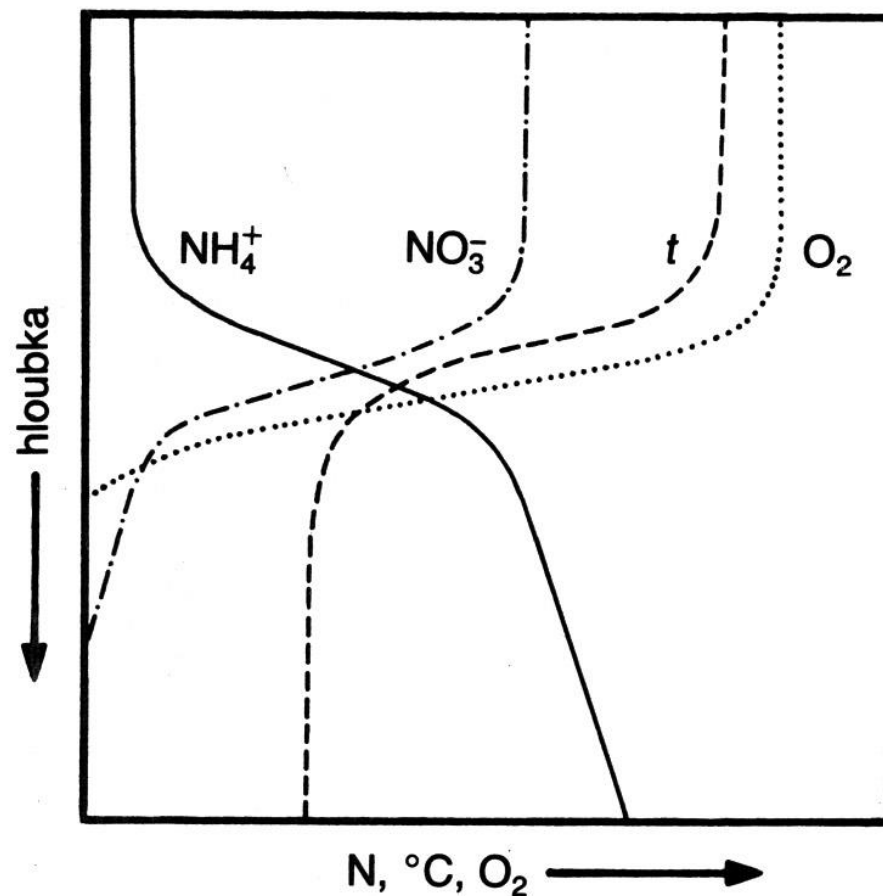

Vertikální distribuce kyslíku, dusičnanu a amoniaku v teplotně stratifikovaných jezerech s nízkou a vysokou produktivitou

oligotrofní

eutrofní

FOTOSYNTÉZA U PONOŘENÝCH VODNÍCH ROSTLIN

- Volný CO_2 ($\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{CO}_3$) přijímají všechny druhy vodních rostlin celým povrchem listů
- Koncentrace CO_2 v přirozených vodách může výrazně kolísat
- V tekoucích i stojatých povrchových vodách bývá pH nejčastěji v rozsahu 7-9, kdy je ve vodě výrazně více HCO_3^- než CO_2
- Příjem CO_2 do listů prostou difuzí (závislý na koncentračním spádu)
- Sinice, řasy a několik vyšších ponořených rostlin využívají i HCO_3^-
- Příjem HCO_3^- je aktivním transportem (i proti koncentračnímu spádu)
- Z důvodu nízké dostupnosti anorganického dusíku ve vodě bývá rychlost fotosyntézy u ponořených rostlin 5-10x nižší než u terestrických rostlin

FOTOSYNTÉZA U PONOŘENÝCH VODNÍCH ROSTLIN

- Jedním ze způsobů využití HCO_3^- je tzv. fotosyntéza polárních listů
- Probíhá u přibližně poloviny druhů vyšších ponořených rostlin v ČR
- Podstatou je vylučování H^+ iontů enzymem ATPázou na spodní straně listů (pH 4-5) a výtok OH^- iontů na horní straně listů (pH 10-11)
- Přeměnu HCO_3^- na CO_2 urychluje v buněčných stěnách enzym karbonátdehydratáza
- K vyrovnání elektroneutality buněk dochází také k příjmu K^+ a jiných iontů na spodní straně a jejich vylučování na horní straně listů
- Oxid uhličitý je fixován klasickou C_3 cestou v chloroplastech

SCHÉMA FOTOSYNTÉZY POLÁRNÍHO LISTU

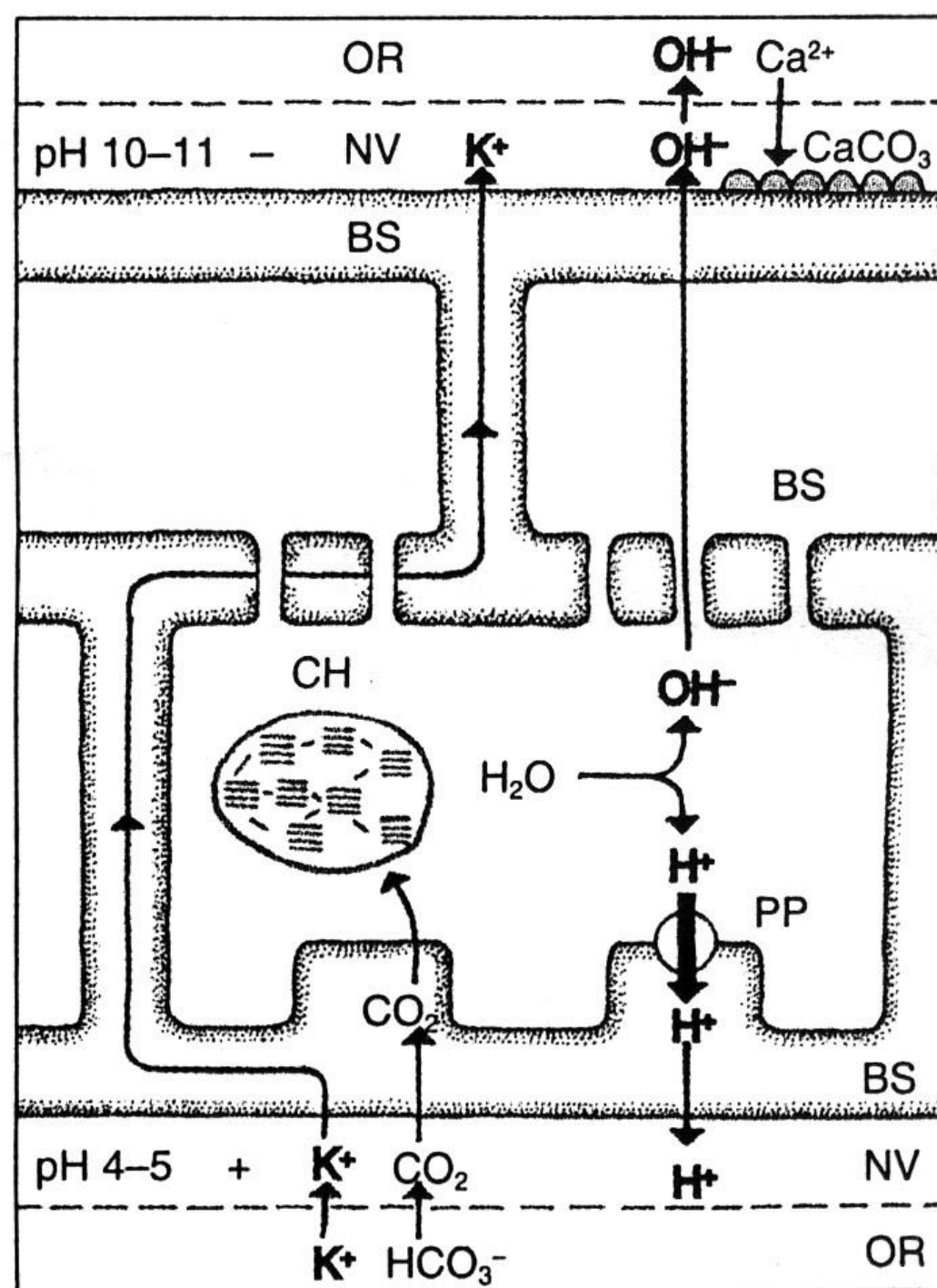
PP – protonová pumpa

BS – buněčné stěny

NV – nehybná vrstva roztoku

OR – okolní roztok

CH - chloroplasty

FOTOSYNTÉZA U PONOŘENÝCH VODNÍCH ROSTLIN

- Polární fotosyntéza neprobíhá při vysoké koncentraci CO_2 ve vodě (rostliny šetří energii, vylučování H^+ je energeticky náročné)
- Dochází k celkové alkalizaci okolního roztoku až k pH 11
- Na povrchu svrchní strany listů se vlivem vysokých hodnot pH sráží uhličitan vápenatý (CaCO_3), tzv. biologické odvápnění
- Parožnatky mají na jedné internodální buňce (dlouhá až 10 cm a široká až 1,2 mm) 2 druhy proužků širokých 2-3 mm
- V sytě zelených se výtokem H^+ udržuje pH 6,5-7
- V bělavých inkrustovaných CaCO_3 je vylučován OH^- (pH 10-10,5)
- Poloha proužků není stálá, mohou se posunovat
- V kyselých proužcích probíhá částečně příjem CO_2 difuzí do buňky, ale hlavním zdrojem uhlíku je kotransport HCO_3^-

Konečné maximální hodnoty pH dosažené vyššími i nižšími rostlinami v roztoku 1M NaHCO₃ na světle.
Dolní tři druhy využívají pouze volný CO₂.

Druh	pH
<i>Anabaena cylindrica</i> (planktonní sinice)	11,11
<i>Spirogyra sp.</i> (šroubatka – vláknitá řasa)	11,09
<i>Chlorela emersonii</i> (planktonní zelená řasa)	11,04
<i>Myriophyllum spicatum</i> (stolístek klasnatý)	10,84
<i>Potamogeton pectinatus</i> (rdest hřebenitý)	10,66
<i>Elodea canadensis</i> (vodní mor)	10,51
<i>Hippuris vulgaris</i> (prustka obecná)	8,80
<i>Utricularia vulgaris</i> (bublinatka obecná)	8,50
<i>Fontinalis antipyretica</i> (zdrojovka – vodní mech)	8,45

FOTOSYNTÉZA U PONOŘENÝCH VODNÍCH ROSTLIN

- Mnoho vyšších ponořených rostlin, řasy a sinice dokáží využívat HCO_3^- aniž by vytvářely gradienty pH
- U těchto rostlin je buňkami na celém povrchu listů přijímána forma HCO_3^- a vylučován OH^- . Příjem HCO_3^- je spřažen s výtokem OH^- .
- Podobné mechanismy příjmu HCO_3^- fungují i u planktonních řas a sinic. Uplatňuje se u nich symport $\text{Na}^+ + \text{HCO}_3^-$ anebo enzym karbonátdehydratáza.
- Využívání HCO_3^- jako zdroje uhlíku představuje značnou ekologickou výhodu především v eutrofních stojatých vodách
- Přivyknutí k efektivnímu využívání HCO_3^- trvá:
  - u planktonních sinic a řas cca jednu hodinu
  - u vyšších rostlin i několik týdnů

Biochemické a anatomické adaptace a výměna plynů

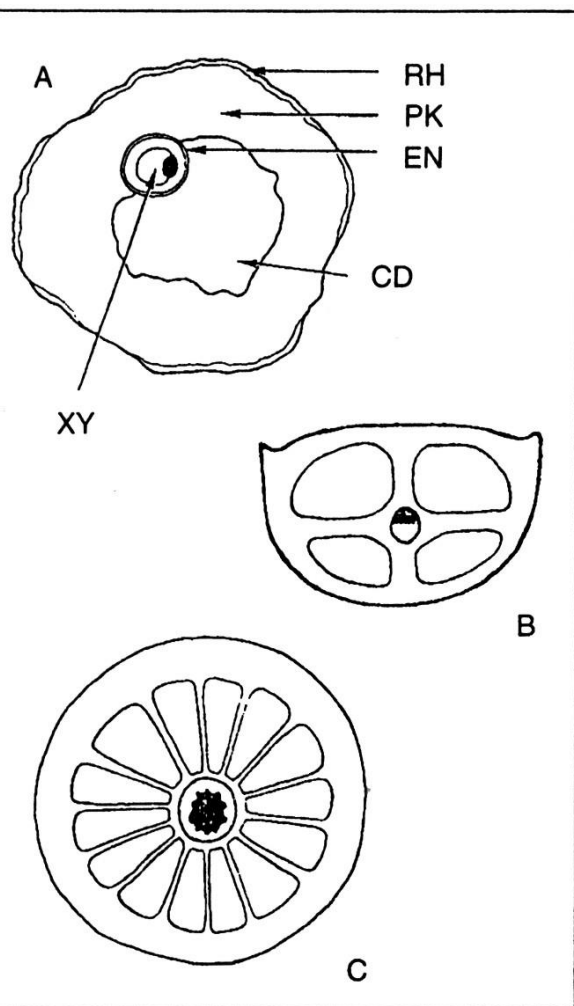
- Přijatý uhlík je u většiny ponořených rostlin fixován klasickou C3 cestou (vázáno enzymem Rubisco na 3-fosfoglycerát)
- Jediná známá ponořená rostlina využívající mírně pozměněnou C4 cestu (enzym fosfoenolpyruvátkarboxyláza PEPc na oxalacetát) je vodňankovitá rostlina *Hydrilla verticillata* (subtropy)
- U šídlatek je dlouhodobým nedostatkem CO₂ ve vodě vyvolána CAM fotosyntéza (fixace CO₂ v noci a využití ve dne)
- Podíl kořenů z celkové biomasy cca 50 %, příjem CO₂ z kořenů 40-90 %
- Většina jiných ponořených rostlin přijímá kořeny méně než 2 % uhlíku

Biochemické a anatomické adaptace a výměna plynů

- Ponořené a emerzní kořenující v zaplavené půdě jsou přizpůsobeny celoročnímu nedostatku kyslíku – vnitřní pletivo **AERENCHYM**
- Výrazně odlišné složení vnitřní atmosféry od okolního roztoku
- Význam pro udržení svislé polohy prýtů
- Význam pro transport kyslíku a odvádění CO_2 a dalších plynů např. metanu
- Tok plynů poháněn difuzí a hromadným tokem
- V listech je vyšší teplota nebo vlhkost oproti atmosféře
- Vzduch včetně O_2 difunduje do listu a zvyšuje tlak
- Transport plynů cestou nejmenšího odporu
- Rychlost transportu u rákosu až 80 cm za minutu
- Objem vzduchu transportovaného do podzemních orgánů jedním stéblem rákosu až 16 ml za minutu

Aerenchym u orobince širokolistého →

Příčné řezy orgány ponořených rostlin

A – kořen šidlatky jezerní

RH – rhizodermis

PK – primární kůra

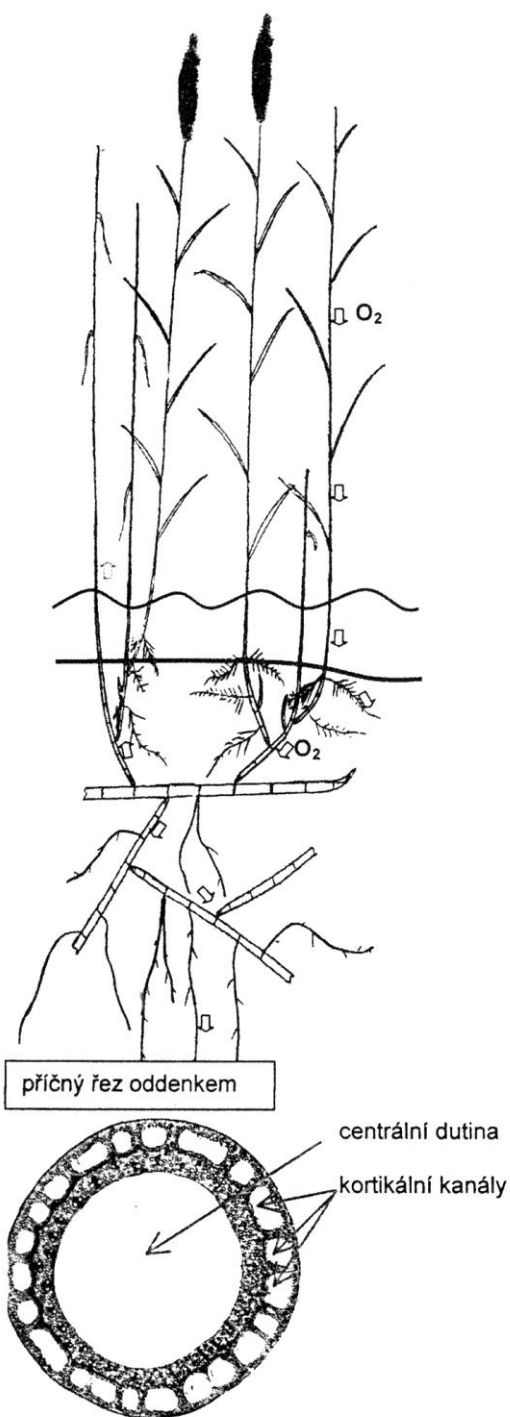
EN – endodermis

CD – centrální dutina

XY - xylém

B – list šidlatky jezerní se čtyřmi vzdušnými kanálky

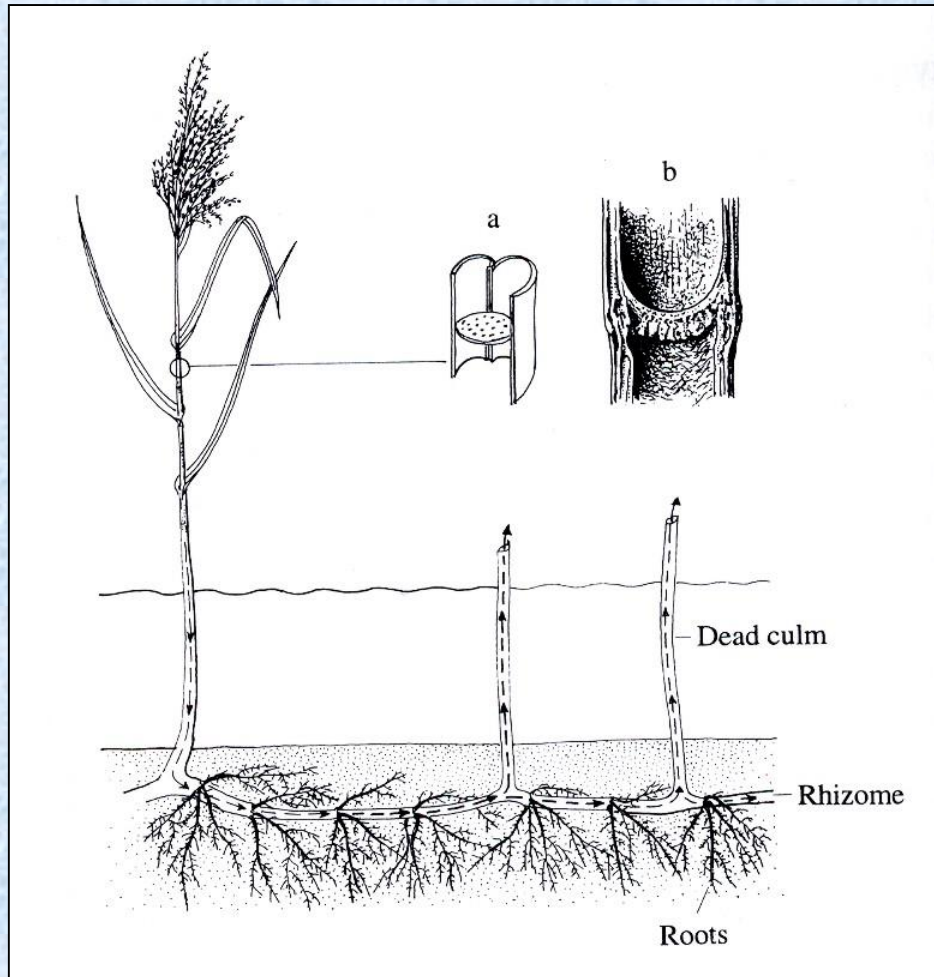
C – stonek stolítku klasnatého s paprscitě uspořádanými vzdušnými kanálky

Transport kyslíku u rostlin

Ventilace oddenků (rákos)

Hloubka vody, ve které mohou emerzní makrofyta růst je determinována schopností zásobovat kořenový systém kyslíkem

Vlastnosti zaplavené půdy

Půdní póry jsou zaplněné vodou

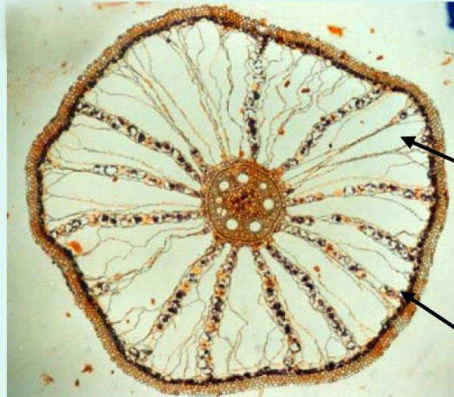

- 1. Nedostatek kyslíku**
- 2. Toxické produkty mikrobiálního metabolismu:**
  - redukované železo a mangan,
  - sulfan (sirovodík),
  - organické kyseliny aj.

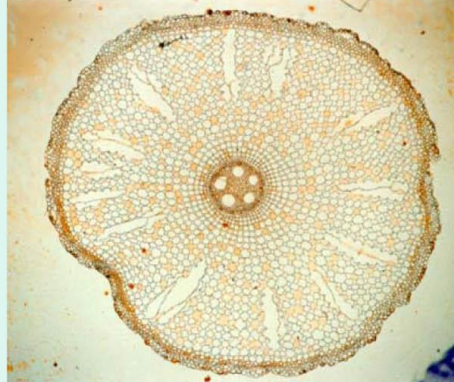

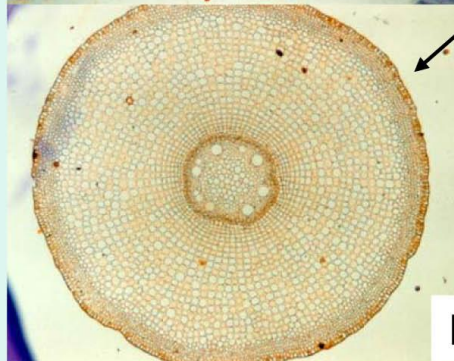
Anatomické adaptace

1. Aerenchym
(vnitřní provětrávání)

2. Povrchové bariéry
(omezení úniku kyslíku, ochrana před toxiny)

3. Oxidovaná vrstva kolem špičky
(oxidace toxinů)

Foto A. Pecháčková

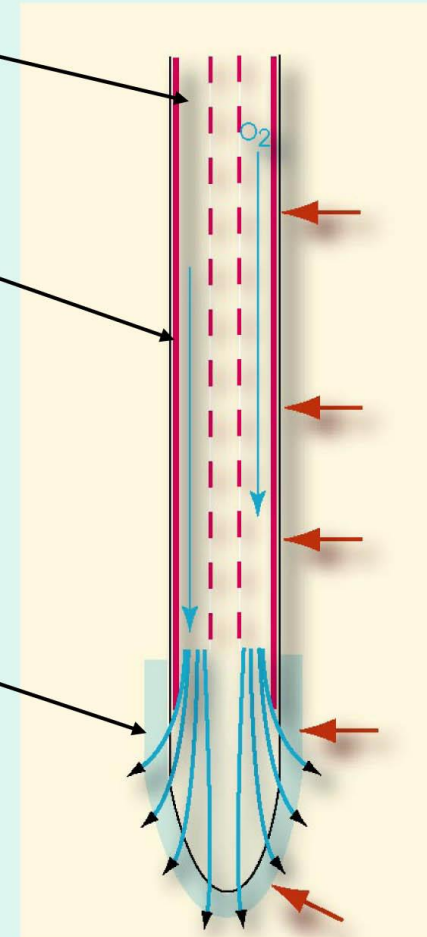
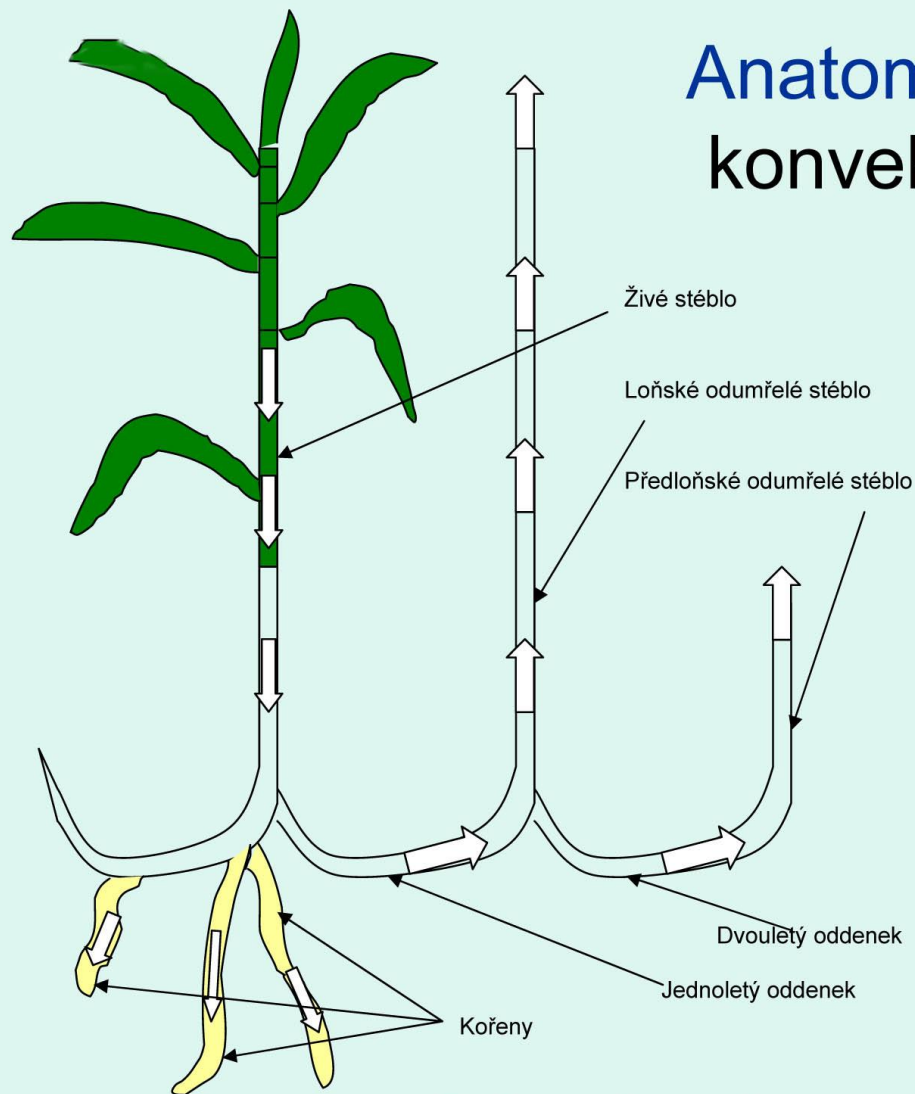

Schéma A. Soukup

Anatomické adaptace 2 konvekce

Rákos obecný

V našich klimatických podmínkách jsou stébla rákosu živá pouze jednu vegetační sezónu. Oddenky rákosu se u nás dožívají 4 až 6 let. Modré šipky znázorňují směr provětrávání polykormonu. Za dne vzniká přetlak v pochvách živých listů, odkud proudí vzduch po spádu tlaku oddenkovým systémem a odumřelými stébly zpět do atmosféry. V kořenech výměna plynů probíhá pouze difuzí, tedy po spádu koncentrací.

Rezervní sacharidy

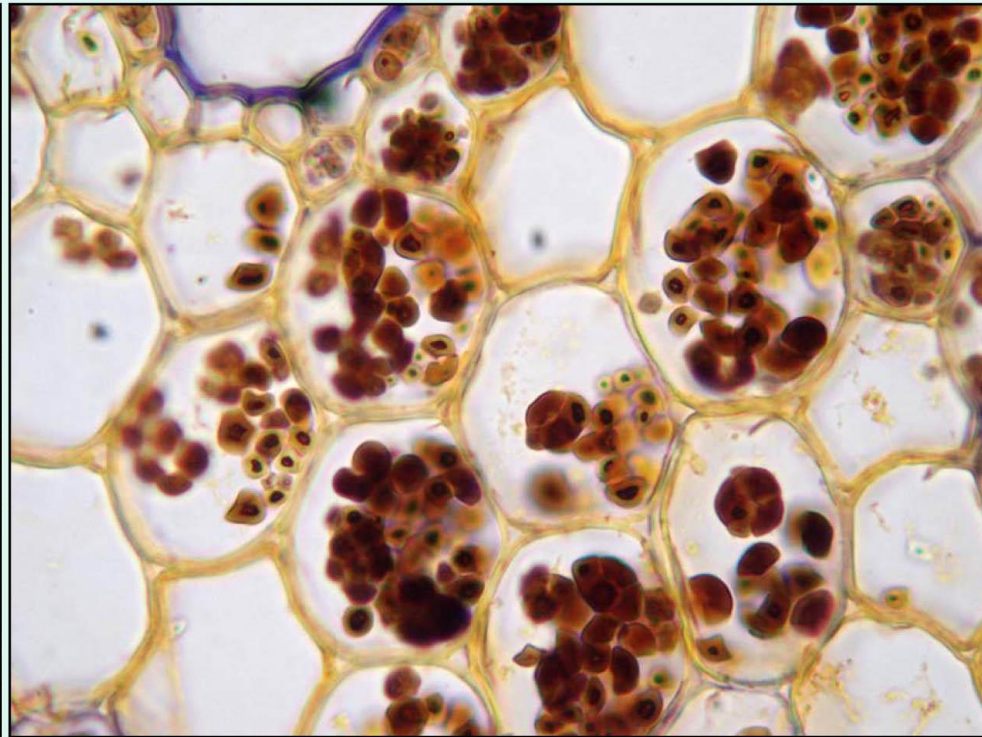
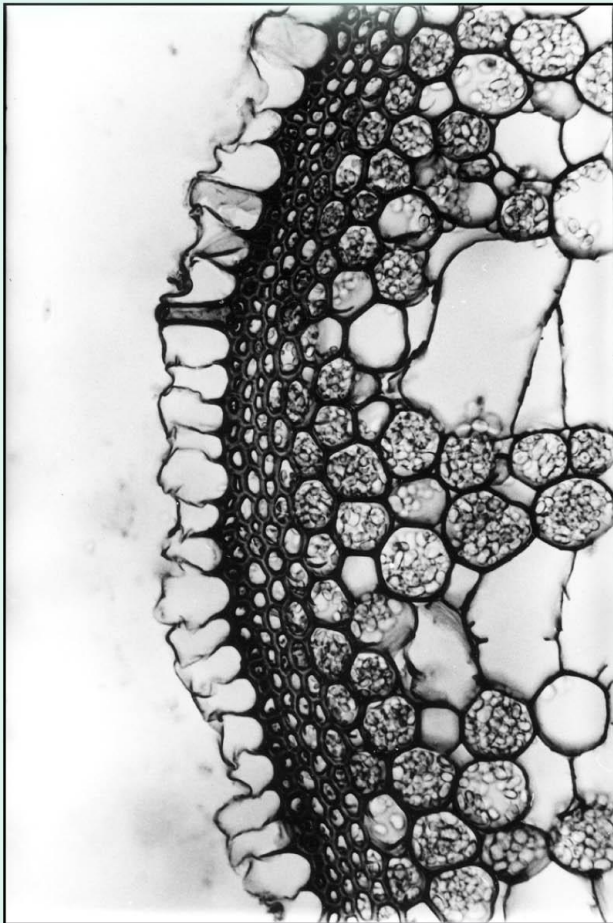

Foto A.Pecháčková

Adaptace mokřadním rostlinám umožňují:

Alternativní zásobení podzemních částí kyslíkem

- (mechanismy vnitřního provětrávání)

Schopnost přežít určitá období bez kyslíku

- (anaerobní metabolismus, zásoby sacharidů)

Toleranci k toxickým látkám v půdě

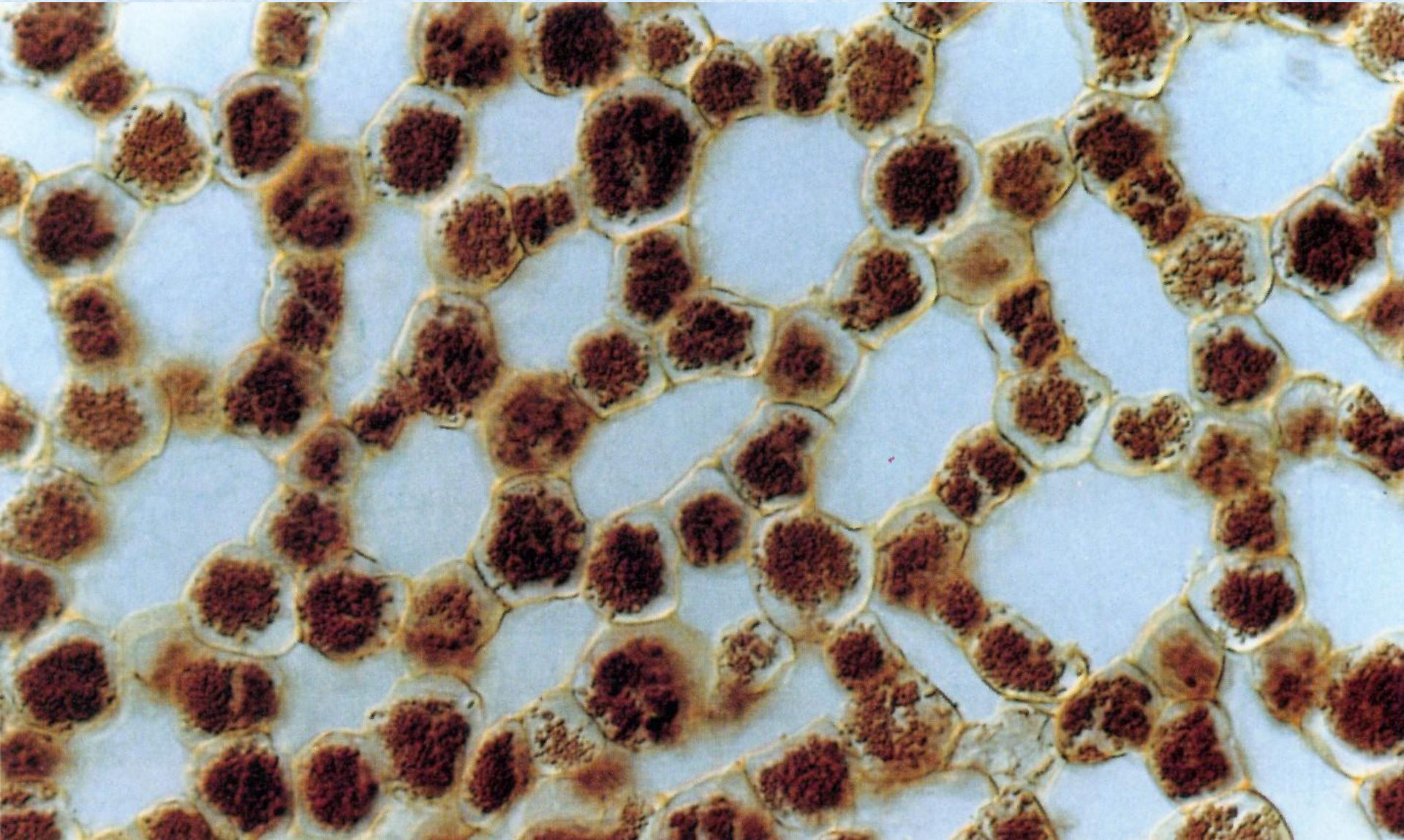
- (ochranné bariéry, oxidovaná vrstva kolem špičky, detoxikační mechanismy)

Biochemické a anatomické adaptace a výměna plynů

- I přes adaptační mechanismy je nedostatek kyslíku běžný v přezimujících oddencích především na počátku vegetace
- Oddenky značně odolné vůči anaerobióze
- Zisk energie anaerobními fermentačními procesy
- Anaerobní rozklad 1 molekulu glukózy – 2 molekuly ATP
- Aerobní rozklad 1 molekulu glukózy – 36 molekul ATP
- Nízký zisk – nutnost dostatku rezervních látek (škrob, cukry)
- V oddencích tvoří rezervní látky až 50% sušiny
- Konečný produkt fermentace nejčastěji etanol (škodlivý)
- Odstranění rozpuštěním ve vodě obklopující podzemní orgány nebo odvedení v plynné formě mezibuněčnými prostory

Příčný řez oddenkem puškvorce.

- značnou část tvoří mezibuněčné prostory vyplněné vzduchem
- v buňkách aerenchymu je velké množství škrobu

Biochemické a anatomické adaptace a výměna plynů

- Kyslík se dostává z kořenů a oxiduje okolí – růst aerobní mikroflóry
- K nadměrnému úniku O_2 a zabránění vniknutí škodlivých látek jsou buněčné stěny impregnovány ligninem, kutinem nebo suberinem
- Aerační systém rostlin je segmentován – zabránění zaplavení
- K průniku vody přepážkami (septy) je potřeba tlaku 25 až 40 kPa
- Ve dne výrazný tok O_2 do kořenů nezávisle na množství O_2 v okolní vodě
- V noci je přísun O_2 do kořenů závislý na O_2 v okolní vodě
- Vzdušné prostory neumožňují růst v hluboké vodě (tlak)
- Cévnaté ponořené rostliny (tj. se vzdušnými prostory) ve sladkých vodách rostou do hloubky cca 10 m
- Rostliny bez vzdušných prostor (parožnatky, vláknité řasy, mechy) až do 40 m